

Det "metonymiska begäret", särskilt i vardagens språkbruk

Mitt starka engagemang i Retorikundervisning har fått mig länge att kritisera våra ständiga försök att dölja intentioner och åsikter bakom positiva och avledande ord som förvränger sakens namn för att låta tilltalande. Detta ständiga fenomen har jag kallat (inspirerad av Jacques Lacan) "metonymiskt begär".

Fenomenet får man akta sig för överallt. Inte bara vid benämningar utan i de mest banala sammanhäng: Vi ser idag hur alla priser maskeras genom att sänka fem öre (det står 99,95 i stället för 100) och vi får ofta höra från en säljare att "det kostar BARA xx kronor" (ordet "bara" ska få oss omedvetet att tycka att säljvaran är billigt). Denna "metonymiska" avledning (som några av språkforskarna i Uppsala kallar "retorisering" genom att "metonymisera" själva ordet "retorik") är helt spridd i vardagsspråket, både i banala och i avsiktligt vilseledande uttryckssätt.

Metonymin är en ofrånkomlig semantiskt avledande mekanism, även i normala (icke lurande) situationer.

Exempel:

- När någon ber mig att "få min telefon" brukar jag svara att jag kan lämna ut bara mitt "telefonnummer", men telefonen (dvs. telefonapparaten) behöver jag ha kvar.
- Att fråga "Vet du vad klockan är?" är, (i och för sig) en vänligt närmande fråga som egentligen skulle besvaras endast med Ja eller Nej. (De flesta vet numera vad en "klocka" är). Frågan kunde också lyda: "Kan du säga mig vad klockan är?" Men även detta utgör en metonymisk förvanskning, vars precisa svar vore: "Ja: klockan är en apparat för att mäta tiden". Den oprecisa frågan avser emellertid att få veta "vilken tidpunkt för dagen" visar klockan just nu. Det blir ändå alltför omständligt att ställa den helt precisa frågan. Vi får tolka det metonymiska uttrycket helt vanemässigt och omedvetet.

När en utvidgning (med länets prefix) av de vanligtvis 7-siffriga telefonnumren infördes i Spanien, möttes jag - vid ankomsten till flygplatsen - av en skylt från landets televerk som löd: "Din telefon har numera 9 siffror" Jag sprang hem och kollade om någon hade bytt min telefonapparat. Den hade, liksom tidigare 10 siffror och fungerade normalt. Det var inte "telefonen" utan "abonnentens telefonnummer" som hade fått vidgat antal siffror.

Metonymin är en helt oundviklig semantisk glidning som, så väl avsiktligt som oavsiktligt, avleder vårt tanke (på ett naturligt sätt) åt annat håll än vad orden direkt refererar till, men också förmår att avleda vår uppmärksamhet från ordens referens på ett vilseledande sätt och få oss att tänka på något annat än

det som är centralt eller ligger i vårt intresse. Budskapet försöker då att få oss att betrakta någonting i den talandes perspektiv.

När Retoriken betraktas som en manipulativ konst (s.k. Konsten att övertyga) väljer man ord så att uppmärksamheten glider åt den talandes avsedda håll. Men när Retoriken betraktas som vetenskap, dvs. som kunskap om hur orden brukas semantiskt i olika sammanhang, då kan man avslöja att betydelsen kan glida från en situation till en annan och genomskåda de intentioner som ligger bakom den talandes val av uttryckssätt. Ordbildningen och vokabulärens historiska utveckling eller etymologin kan - vid en äkta (vetenskaplig) retorisk undersökning - avslöja semantiska anpassningar som orden får - både historiskt men också kontextuellt och avsiktligt - i enskilda situationer.

I retorisk sammanhang har vi alltid hört talas om *Metaforen*, men det talas sällan om *Metonymin*, som (tillsammans med en variant som kallas "*Synekdoke*") är den viktigaste semantiskt avledande och utvecklande fenomen. Inte ens Aristoteles uppmärksamade metonymins betydelse. Den har uppfattats som helt underliggande metaforen., när det egentligen borde vara tvärtom: *Metaforen*, liksom *Synekdoken* är två specifika *metonymiska* fenomen. Det handlar om ordens eller deras semantiska elements användning i andra sammanhang än den som skapade ordet eller dess strukturerande morfem. Det metonymiska bruket beror på den uttalade situationens samband med tidigare semantisk användning och det behöver inte handla om "likhet" med det ursprungligen utpekade (vilket kännetecknar det metaforiska fenomenet)

Trots allt som harsagts och skrivits i saken saknar vi fortfarande en riktig retorisk vetenskaplig undersökning av troperna. Att metaforfenomenet fått en dominerande och ändå enögd tolkning beror på att den avancerade metaforanvändningen - i berättande och poetiskt (visuellt) sammanhang - lagt åt sidan en betraktelse av metaforen som språkbildande resurs. Begreppet "analogi" borde kunna hjälpa till att söka en förklaring, men en klagörande analys av vad analogin innebär hamnar ofta i intet (se t ex. hur ordet inte lyckats få en acceptabel Wikipedia-beskrivning). Ordet "analogi" uppfattas som en jämförelse "på grund av likhet" men inte "på grund av samband" och då blir "analogi" detsamma som "metaforen" i rådande mening.

(Ursäkta mig: I riktigt grova ordalag brukar jag säga att "analogi" blir "anal logi" , dvs. "renaskiten").

J L Ramírez